

EPISCOPUL ORĂDEAN GHEORGHE MARTINUZZI ȘI PACEA DE LA ORADEA (1538)

de
BARTA GÁBOR

Unul din momentele importante ale istoriei secolului al XVI-lea din centrul Europei a fost încheierea, la 24 februarie 1538, a păcii de la Oradea, între cei doi „contra” – regi: Ferdinand I de Habsburg și Ioan I Zápolya. Această pace a pus capăt, pe de o parte, războiului intern ce a pustiit țara timp de un deceniu, iar pe de altă parte, a redus pericolul ca cele două mari puteri ce se ascundeau în spatele celor doi regi – Imperiul habsburgic și Imperiul otoman – care au intervenit până atunci numai pe căi ocolite, să treacă la acțiuni directe de cucerire. Chiar dacă numai peste doi ani pacea a fost denunțată în mod spectaculos, ea poate fi considerată ca primul pas făcut pe calea ce a dus la întemeierea principatului Transilvania.

Știm că în încheierea păcii de la Oradea, partea leului i-a revenit episcopului orădean Gheorghe Martinuzzi. În general, după cei mai buni istorici, de la sfârșitul anului 1534, deci momentul numirii sale ca episcop și ca trezorier, *fratele* Gheorghe a fost principalul consilier al regelui Ioan I, dispunând de o influență decisivă în orice eveniment și hotărâre de natură politică¹. Din acest motiv nu ar trebui să existe nici o îndoială asupra rolului său deosebit de însemnat jucat cu prilejul încheierii păcii. Iar că noi, cu acest prilej, ne punem totuși câteva întrebări care pot părea că ar căuta nod în papură, se datorează motivului foarte simplu că memorialiștii contemporani și documentele vremii nu confirmă în întregime acest clișeu, ce altminteri pare, în sine, foarte logic.

Despre anii tinereții călugărului paulin provenit din nobilimea militară croată, Georgij Utjesenovic, știm doar atât cât a relatat despre sine el însuși, în 1545, într-o scrisoare adresată lui Anton Veráncsics². Dar scrierea autobiografică schematică se întrerupe în momentul în care, în primăvara anului 1528, *fratele* Gheorghe, aflat atunci într-un proces la Sajolád, se pune în serviciul regelui Ioan, refugiat atunci în Polonia. Acest serviciu a fost cât se poate de modest: călugărul paulin a îndeplinit misiuni de

1. Horváth Mihály, *Kisebb történeti munka*, IV, Pest, 1868, p.28 și urm.; Og. Utjesenovic, *Lebensgeschichte des Kardinals Georg Utjesenovic*, Wien, 1881, p.35 și urm.; Acsády Ignác, *Magyarország részre oszlásának története*, în Szilágyi Sándor (sub red.), *A magyar nemzet története*, V. Budapest, 1897, p.57 și urm.; Bárdossy László, *Magyar politika a mohácsi vész után*, Budapest, 1943, p.78 și urm.

2. Szalay László, *Verancsics Antal levelezése...*, în *Monumenta Hungariae Historica*, Diplomataria, IX,

curier între Polonia și marii nobili din țară, rămași adepți ai lui Ioan I Zápolya. După propria sa mărturie a corespuns misiunii întregime, iar afirmația sa este întărită de faptul că, după întoarcerea lui Zápolya acasă, în cursul anului 1528, a primit și misiuni diplomatice. Deși nu cunoaștem ținuta călătoriei sale, iar despre misiunea diplomatică pe care a îndeplinit-o avem numai câteva idei neclare³, credem că nu a putut avea prea mare succes pentru că nu a mai fost folosit ca trimis diplomatic. Eroul nostru a și dispărut pentru mai bine de un an ca apoi, la sfârșitul lunii aprilie–începutul lunii mai 1530, să apară din nou, alături de Toma Nádasdy, când au călătorit împreună de la Buda în Ucraina Subcarpatică, la Mukacevo și Hust⁴.

Toma Nádasdy a îndeplinit atunci demnitatea de „administrator al veniturilor regale“ (administrator proventuum regium) la curtea lui Ioan I, adică a fost un demnitar tezaurarial de rang mai mic. Ca atare, probabil că a verificat „moștenirea“ fraților Ártándy, comiții supremi ai Maramureșului, arestați cu câteva luni în urmă. Din păcate, din document nu reiese dacă *fratele* Gheorghe a fost omul lui Nádasdy sau un fel de controlor regal, întrebarea nefiind de fel doar teoretică. Pentru că Nádasdy a fost reprezentantul și prietenul lui Aloisius Gritti, atunci încă în mod neoficial agent al turcilor, ce juca la curtea din Buda un rol tot mai mare, ca om de încredere al bancherului din Istanbul și al marelui vizir Ibrahim, mai apoi numit, din septembrie 1529, trezorier al regelui Ioan. Apoi, în primele zile ale anului 1531, regele Ioan îl avansează pe Gritti guvernator al Ungariei, însărcinându-l prin această numire cu o bună parte din sarcinile conducerii țării. Tot atunci Nádasdy a devenit trezorier și – în același timp – vice-guvernator.

În decizia ciudată de a încredința demnitatea ce aparținuse odinioară lui Iancu de Hunedoara unui agent al turcilor, un anumit rol l-a jucat calculul politic rece, dar și exasperarea stărnită de situația regatului ungar, rupt în două părți. Și totuși, numirea lui Gritti ca guvernator, nu a plăcut nobilimii. Mai mulți dintre ei au protestat împotriva numirii, însuși Zápolya considerând necesar – de la început – să-și controleze guvernatorul ce circula tot timpul între Buda și Istanbul. Se pare că până și Toma Nádasdy, altfel partizan necondiționat al lui Gritti, și-a asumat un fel de poziție de observator pe lângă Gritti⁵.

Acest joc dublu îngreuiază și mai mult evaluarea rolului jucat atunci de *fratele* Gheorghe. Dar următorii doi ani aduc cu sine prima schimbare importantă în cariera sa politică. La 1 mai 1532 a fost dată prima scrisoare regală de danie, pentru a cărei emitere „onorabilul domn frate călugăr Gheorghe, consilierul majestății sale regale“ și-a asumat răspunderea și în care citim pentru prima dată semnătura autografă: „fratele

3. Singurul izvor referitor la această călătorie îl reprezintă conceptul unei scrisori care ni s-a păstrat din cancelaria lui Ioan Zápolya, pe care o notă marginală conține numele lui Gheorghe Martinuzzi (*fratele* Gheorghe); Országos Levéltár (Arhiva Națională Budapesta, în continuare OL), R 274 (Acte preluate de la Academia de Științe a Ungariei), pachet 1, 1529, IV, f.4.

4. OL, E 156 (Urbaria et Conscriptiones), Irregistrata, 11/16/b

5. Szakály Ferenk, *Vesztőhely az út porában*, Budapest, f.a.(1986), p.67.

călugăr Gheorghe“⁶. Deci *fratele* Gheorghe a devenit consilier regal cândva între 1530 și 1532. Probabil că această numire a avut loc odată cu însărcinările acordate lui Gritti și Nádasdy, deci în ianuarie 1531, dar cele 15 luni care au trecut de atunci îndeamnă cercetătorul la prudență⁷. Un lucru este sigur: *fratele* Gheorghe a ajuns, ca și consilier regal, în anturajul intim al regelui; acest fapt este indicat de încă două documente din 1532, precum și de o scrisoare de danie din 1533 în favoarea lui (și prin el și vice-căpitanului cetății Buda, Ștefan Amádé, precum și „fraților călugărului – fratri carnales – Simion și Ștefan Nalesity”⁸. Din datarea primelor două acte reiese că „domnul consilier” l-a însoțit pe Ioan I în călătoriile sale prin țară, iar scrisoarea de danie din 1533 a fost contrasemnată chiar de rege. Cu toate acestea, tot nu-l putem considera pe eroul nostru ca pe un om de stat important. În total doar trei acte regale emise prin grija lui și toate privind persoane cât se poate de neînsemnate: unul este bucătarul regelui, nobilul Mihai Berczky, apoi cămărașul regal Benedict Boza și udvornicul regal Francisc Körössy. Iar dania care îl privește este minoră (moșiile din comitatul Nógrád ale lui Toma Pencz, decedat fără urmași) și, pe deasupra, împărțită în patru părți. Nu se poate deci evalua dacă consilierul provenit dintr-un călugăr, care n-a mai primit nici un alt rang, a fost doar un adept cenușiu al regelui, sau spionul implantat la curte al grupului Gritti – Nádasdy.

Intre timp ura față de Gritti s-a mărit și mai mult, mai ales după campania turcească nereușită din anul 1532. În toamna anului 1532, demnitarii regali aflați la Buda, în frunte cu decepționatul Nádasdy și cu judele curial Simion Athinai, au jefuit oficiul tricesimal al guvernatorului. Guvernatorul înfuriat a putut ajunge la fața locului abia la sfârșitul lunii decembrie, spânzurând doar pe un participant de rang modest, scoțându-i din funcții pe Nádasdy și Athinai și numindu-i ca vice-guvernator și trezorier pe Ioan Szegi Dóczi, iar ca jude curial – dacă îl putem crede pe memorialistul Gheorghe Szerémi – pe însuși *fratele* Gheorghe⁹.

Iar că acest călugăr paulin a îndeplinit, încă în cursul guvernării lui Gritti, a demnității amintite mai sus, este menționat în mod direct doar de un singur document, o dispoziție financiară emisă de el însuși la 1 septembrie 1534¹⁰, deci din timpul în

6. OL, R 224 (Fondul de bază al Muzeului Național), pachet 1, 1533/IIIésházy, 1532, V, 1, „Relatio reverendi domini fratris Georgy heremite consiliary regie maiestatis”, respectiv „frater Georgius heremita”

7. Îndeamnă la prudență și faptul că numele călugărului nu este trecut nici în foarte lunga listă a participanților la Dieta care l-a ales pe Gritti (Kretschmayr Henrik, *Gritti Alajos*, Budapest, 1901, p.42), deși, spre exemplu, Nádasdy este acolo.

8. OL, P 692, (Arhiva familiei Ujhelyi), pachet 1 (6 decembrie 1532, Lipova); OL, E 148 (Neoregistrata Acta), 1727/34 (8 decembrie 1532, Kovászi); *Hazai okmánytár* (red. Nagy, I., Paur, I., Ráth, K., etc.), Budapest 1891, II (21 noiembrie 1533, Buda). Legătura de rudenie cu familia Nalesity este nelămurită, pînă acum în afară de Bunyitay Vince nimeni nu a observat această informație (Bunyitay Vince, *A váradi püspökség története* vol.I, Oradea, 1883).

9. Despre aceste evenimente vezi Szerémi György, *Magyarország romlásáról*, trad. Juhász László, Budapest, 1961, p.223 și urm., respectiv Szakály Ferenc, *op.cit.*, p.76 și urm.

care Gritti era deja asediat de transilvănenii răsculați la Mediaș, regele era la Oradea, iar *fratele* Gheorghe – în sensul documentului semnalat mai înainte – era la Buda. Putem însă considera ca pe o informație scrisoarea particulară datată cu câteva luni mai devreme (din 9 aprilie 1534), care se referă la comportamentul provizorului din Buda și pe care a scris-o un oarecare Farkas Bálint din Pécs lui Toma Nádasdy, scrisoare în care pot fi citite aceste câteva rânduri, foarte des citate „noi pierim aici de foame pentru că bunul călugăr nu permite să se treacă, peste Dunăre, proviziile. El este cel mai mare numărător al vinului, grâului, boilor, oilor, lânii și pieilor. Până când el este tezaurar, această sărmană țară se va sfârși”¹¹. Termenul de „tezaurar” nu trebuie luat stricto sensu, cel care a scris scrisoarea a știut probabil că răspunzător de măsurile încredințate era *fratele* Gheorghe, unul din demnitarii curții; este posibil să fi confundat tezaurarul cu provizorul.

Este însă o altă chestiune că la sfârșitul anului 1532 numirea ca jude curial a *fratelui* Gheorghe nici n-ar fi fost posibilă (nici Szerémi nu o afirmă cu certitudine), fiindcă scrisoarea de donație din 21 noiembrie 1532, îl menționează pe călugărul recompensat doar cu titlul de „consilier”. Iar data posibilă a numirii ca jude curial poate fi plasată între decembrie 1533 și martie 1534, adică într-o epocă în care Gritti se afla la Istanbul. Din acest motiv iarăși nu putem să decidem dacă *fratele* a fost distins cu încrederea sa de către guvernatorul Gritti, sau de către regele Ioan I, care se întorsese deja, în mod deschis, împotriva guvernatorului. Evenimentele arată că regele a fost acasă adevăratul domnitor¹², dar sunt indicii că în viața economică cuvântul hotărâtor l-a avut vice-guvernatorul Dóczi¹³.

În ce ne privește doar bănuim, fără a putea să ne încumetăm să afirmăm cu certitudine – bazându-ne mai ales pe Szerémi și pe antipatia ce este sugerată de scrisoarea lui Farkas Bálint – că *fratele* Gheorghe a fost făcut mare nobil și demnitar de stat de către grupul Gritti. În același timp, trebuie să avem în vedere faptul că în memoriile a numeroși curteni italieni care au amintiri pozitive despre Gritti, Gheorghe Martinuzzi nu este amintit niciodată, deci ori nu a aparținut grupului lor, ori nu a fost un om important din punctul lor de vedere¹⁴. În orice caz, după asasinarea lui Gritti, la 29 septembrie 1534, *fratele* Gheorghe a început să joace rolul de partizan hotărât al regelui Ioan. Ori credința pe care a dovedit-o, sau numai trecerea sa în tabăra lui Ioan

10. OL, P 707 (Arhiva familiei Zichy), 4/1824. Notez că numirea la Buda a *fratelui* Gheorghe este discutată și de Kubinyi András numai pe baza lui Szerémi; vezi Kubinyi András, *A budai vár udvarbiroiról hívatalt (1458-1541)*, în *Levéltári Közlemények*, XXXV, 1964, p.95.

11. Georgius Pray, *Epistolae procerum regni Hungariae*, II, Bratislava, 1802, doc.nr.20. „Nos fame perimus quia bonus heremita non permittit fruges transire Danubium. Questor maximus vini, tritici, boum, ovium et valleris et coriorum. Eo thesaurizante conficietur infelix hac patria”.

12. Szakály F., *op.cit.*, p.94.

13. OL, R 224 (Fondul da bază al Muzcului Național), 1533/Illésházi, 26 iunie 1533, Buda; respectiv 22 iulie 1534, Oradea.

14. Memoriile lui Francesco Della Valle și Agostino Museo au fost editate de Nagy István în *Magyar Történelmi Tár*, III, iar cele ale lui Tranquillo Andreis de către H. Kretschamayr, în *Történelmi Tár*, 1903.

I, a adus o recompensă importantă: cândva, la sfârșitul anului 1534, a fost numit episcop de Oradea și trezorier al țării. În aceste noi demnități el a fost precedat de Gritti, de Ioan Dóczi cel asasinat împreună cu fostul guvernator și de Imre Czibák, cel mai fidel și mai puternic partizan al lui Ioan Zápolya, asasinat de către Gritti. Misiunea lui a fost aceea de a reorganiza aparatul de stat zdruncinat, ceea ce, din perspectiva activității sale anterioare, nu poate să ne surprindă. Datele din anul 1535 care privesc persoana lui indică conflictul cu Toma Nádasdy, devenit între timp partizan al lui Ferdinand, și care uzurpase salinele din Maramureș.¹⁵ Ca unul din principalii demnitari ai țării, a trebuit să îndeplinească unele obligații politice. Ca atare, a ajuns în dieta Transilvaniei unde, împreună cu voievodul Ștefan Maylád, au îndeplinit sarcina de judecători într-un proces¹⁶.

În mod cert, *fratele* Gheorghe nu a fost o persoană prea cunoscută. Hieronimus Laski, diplomat oportunist, scria despre el în septembrie 1535, într-o scrisoare în care relatează despre un presupus insucces militar al lui Gheorghe Martinuzzi: „Iar *fratele* Gheorghe, acest călugăr cu care eu m-am înțeles atât de bine”¹⁷. Iar cancelarul lui Ferdinand I a confundat, la Crăciunul anului 1535, curierul cu care ar fi trebuit să trimită scrisoarea destinată lui Martinuzzi, eroarea fiind corectată peste două săptămâni, dar fără a simți nevoia de a se scuza¹⁸.

Scrisoarea a fost compusă deja din rațiuni diplomatice, conținând salutările obișnuite adresate unui nou partener de tratative ce trebuia băgat în seamă și flatat. Dar accentul acesteia cade încă pe un caz secundar: *fratele* Gheorghe ar putea contribui la modificarea intențiilor voievodului Maylád ce tocmai atunci asedia Sibiul aflat în tabăra susținătorilor lui Ferdinand. În 1535 a existat un singur om care i-a atribuit episcopului orădean un rol deosebit: begul Iunis, ceașul trimis de Suleiman I să ancheteze asasinarea lui Gritti. În octombrie 1535 Iunis îl informa din Visegrád pe contele Nagarola, omul lui Ferdinand, despre constatările pe care le făcuse și, printre altele, a spus: „lângă voievod (Ioan I) nu stă nimeni decât *fratele* Gheorghe, precum și episcopul din Pécs și *fratele* Frangepan”, adică Ștefan Brodarics și Francisc Frangepan, arhiepiscopul de Kalocsa¹⁹. Dar privită mai de aproape, chestiunea nu înseamnă mai mult decât faptul că, în cursul tratativelor într-adevăr importante pe care Ioan Zápolya le-a dus cu Iunis, s-a referit la cei trei demnitari, sau aceștia au participat la tratative.

În 1536 tratativele dintre cei doi „contra”-regi care stagnau de multă vreme, s-au înviorat, în primul rând fiindcă atât Ferdinand, cât și *fratele* său împăratul Carol

15. Georgius Pray, *op.cit.*, doc.nr.27 (Francisc Frangepan către Nádasdy, 18 mai 1535, Viena), respectiv OL, E 150 (Acta Ecclesiastica) 68/71, 17 august 1535.

16. Székely oklevéltár, II, doc.nr.264 (6 noiembrie 1535).

17. „Frater vero Georgius, ille monachus, cumqui ego bene vixi”. Hatvani (Horváth) Mihály, *Magyar történelmi okmánytár a brüsszeli országos levéltárból...*, Pest, 1857, I, doc.nr.122

18. *Történelmi Tár*, 1878, p.211.

19. Hatvani M., *op. cit.*, nr.124, p.304: „molt altri mali disse Jonas del baiboda, dicendo che e una vil persona et quasi fora de si, che non ha nissuno apresso de si se non qua fra Zorzi, per che se il vescovo de Cinquechiese et il fra Frangepan”.

Quintul, au luat în serios ofertele de pace avansate de Ioan Zápolya, înfricoșat de anchetarea asasinării lui Gritti de către turci. Un timp și papa s-a implicat în manevrele diplomatice, dar dacă canonicul orădean ce a vizitat Roma la sfârșitul lunii mai a anului 1536 ar fi fost trimis de Martinuzzi sau de regele Ioan, deocamdată nu se poate stabili²⁰. În final, împăratul a obținut ca tratativele să fie duse numai de omul său de încredere: împuternicitul său, Johann Wese, arhiepiscop de Lund, pornit spre regele Ioan în primăvara anului 1536. După obiceiurile diplomatice ale vremii, el a dus scrisori de recomandare din partea domnitorului său, separat pentru fiecare partener considerat, ca fiind important; printre ei și Gheorghe Martinuzzi. Deși în scrisori se afirmă că „știm cât valorează sfatul și autoritatea domniei tale în fața domnitorului tău“, aceasta nu a fost mai mult decât o obișnuită înfloritură de stil ce poate fi regăsită peste tot.²¹

Arhiepiscopul Wese s-a întâlnit la Oradea cu regele Ioan și diplomații acestuia încă în iunie 1536. Numele lui Martinuzzi apare încă în prima etapă a tratativelor. Zápolya a propus ca acestea să se desfășoare în două părți distincte: una secretă, la care să participe el însuși, împreună cu Francisc Frangepan și episcopul orădean și una publică, ce urma să fie susținută de episcopul transilvănean Ioan Statileo, cancelarul Stefan Werbőczy și judele regal Grigore Pestyén²². Deși propunerea a corespuns în întregime obiceiurilor diplomatice ale epocii, Wese a respins-o, ceea ce a determinat începerea unei discuții cât se poate de tulburi, în primul rând cu participarea arhiepiscopului Frangepan²³. Persoana lui Martinuzzi apare în documente cu un singur prilej, deși toți istoricii, de la Károlyi Árpád la Bárdossy László, îl declară ca principal protagonist al tratativelor. Cândva cu câteva zile înainte de 20 august 1536, el a fost acela care a comunicat lui Wese, fără menajamente, că promisiunile făcute de regele Ioan mai devreme și-au pierdut valabilitatea, de acum înainte dorind să susțină tratativele cu habsburgii de pe picior de egalitate. Arhiepiscopul Wese, încrezător într-un succes facil, a rămas consternat, mai ales când și Francisc Frangepan a început să-l blameze pe episcopul orădean: „a spus că s-a schimbat, la început a dorit pacea, iar acum o împiedică pe cât se poate, iar aici el este singurul care este împotriva ei“²⁴. Marii nobili l-au vizitat pe Wese în secret și i-au declarat că ei sunt, cu toții, adepți ai păcii. Arhiepiscopul Wese a ajuns, tot mai mult, la convingerea că influența lui Martinuzzi l-a îndepărtat pe rege, considerat ca un om insatabil, de la înțelegerea aproape încheiată. Necăjit, Wese a scris împăratului că „*Fratele Gheorghe este acela care dirijează*

20. De capelan amintește Károlyi Árpád, *Adalék a nagyváradi béke történetéhez*, în *Századok*, 1878, p.603.

21. *Történelmi Tár*, 1878, p.212: „scimusque Dominationem Tuam apud praedictum principem consilio et autoritate plurimum posse“, 18 aprilie 1536, Roma.

22. Hatvani M., *op.cit.*, doc.nr.144, raportul lui Wese din 3 august 1536. În ediție în loc de Pestyén figurează „Pesthiensi“, evident este o eroare, deși avem cunoștință de mai mulți secretari regali din Pesta, dar care nu și-ar fi avut locul într-o delegație atât de înaltă.

23. Vezi Károlyi Á., *op.cit.*, p.608 și urm.

24. Hatvani M., doc.nr.145, raportul lui Wese către Carol Quintul, 20 august 1536, Oradea: „...fratrem Georgium esse immutatum, qui prius pacem promovit, nunc autem quantum potest impedit, et hic solus ets, qui obstat“.

aici totul cu o nemăsurată samavolnicie, știind că dacă pacea va fi încheiată, nu va mai rămâne nici un fel de respect față de el; de aceea, pe cât este posibil, o împiedică²⁵.

Este limpede că atitudinea episcopului orădean nu a fost înțeleasă nici măcar de colegii săi de delegație. deși dacă ar fi fost atenți la tot ce regele Ioan a declarat în mod deschis – uneori chiar prin intermediul lui Frangepan – lui Wese încă de la începutul tratativelor, nu s-ar fi mirat. În martie 1536 sultanul a dispus sugrumarea marelui vizir Ibrahim, fostul protector a lui Gritti, făcând imediat gesturi împăciuitoare în direcția lui Zápolya, considerat până atunci un trădător. Iar Carol Quintul s-a încurcat tocmai atunci într-un război cu francezii. Deci nu a avut nici un rost menținerea propunerilor de pace făcute mai devreme când, de teama turcilor, Zápolya și-a pus toate speranțele în ajutorul împăratului²⁶.

Pentru replierea firească a fost însă necesară retractarea promisiunilor făcute până atunci, ceea ce marii nobilimi, care afirma că dorea pacea foarte mult, făcând referiri la propria lor onoare, nu i-a convenit. Într-o altă discuție particulară cu Wese, Francisc Frangepan i-a mărturisit direct cât îi era de rușine pentru sperjurul comis²⁷. Prin urmare, *fratele* Gheorghe a fost cooptat la tratative în acel moment decisiv, pur și simplu fiindcă el a fost singurul demnitar înalt care a avut curajul să ducă la bun sfârșit aceea chestiune neplăcută. După acel moment, nici un izvor nu îl mai amintește ca fiind prezent la negocierile care s-au mai prelungit până la sfârșitul lui octombrie, tot așa cum n-o făcuse nici înainte de aceasta.

După tratativele de pace nereușite, la 4 decembrie 1536 trupele lui Ioan Zápolya au cucerit prin șiretlic importanta cetate Kosice de la adepții lui Ferdinand. În mod firesc, acțiunea este atribuită *fratelui* Gheorghe deși, încă în 1878, Károlyi Árpád a scris că, după toate aparențele, autorul a fost Petru Perényi²⁸.

Deci după acest prim eșec orădean, *fratele* Gheorghe a rămas în culise, iar în prima jumătate a anului 1537 a luat parte, cel mult, la stăvilirea atacului declanșat de trupele lui Ferdinand în Slovacia²⁹. Dar aceasta nu i-a împiedicat pe partizanii lui Ferdinand ca, pornind de la gestul dur la adresa lui Wese, să caute în spatele fiecărui necaz, a fie- ărei griji noi, persoana sa „diabolică”. Cu un anumit prilej, însuși Ferdinand i-a încurajat pe partizanii săi, în mod deschis, să-l asasineze pe acest om periculos³⁰. În iunie 1537, arhiepiscopul de Esztergom, Paul Várdai, atunci încă partizan al lui Ferdinand, a încercat să corespundă cu el în secret, dar fără să fi obținut ceva³¹. Nu

25. „Frater Georgius qui immanissima sua tyrannide hic omnia gubernat, scit ille, quod facta pace nullius sit futurus existimationis, ideo quantum potest impedit”. Hatvani M., op.cit., doc. nr.146, raportul din 6 septembrie 1536 al lui Wese.

26. Ibidem, doc.nr.145, respectiv Karolyi A., op.cit., p.610.

27. Hatvani M., op.cit., doc.nr.146; anexa: scrisoarea din 7 septembrie 1536.

28. Karolyi A. op.cit., p.615, 800 și 809; vezi și Bardossy L., op.cit., p.189.

29. Vezi scrisoarea, conținând chestiuni militare, către orașele Banska Bystrica, Kremnica și Banska Stiavnica, din 8 martie 1537; OL, R 286 (Colecția Nyary Albert); alte date în OL, p.707 (Arhiva familiei Zichy), 81 NB/8400, scrisoarea fratelui Gheorghe către Petru Perényi, în vigilia Bartholomei 1537.

30. Karolyi A., op.cit., p.690 și 701, respectiv 810.

l-au cooptat nici în tatonările care au reînceput iarăși, iar dacă a fost vreodată amintit undeva, a fost pomenit ca și când misiunea lui ar fi fost aceea de a aduna averi regelui Ioan³². Doar Petru Perényi amintește de el într-o scrisoare particulară, că n-ar strica să se țină cont de el la tratative³³.

Dar ca reluarea legăturilor să se transforme în tratative serioase de pace, a fost necesar ca oștile lui Frdrinand să sufere, la Osjek între Drava și Sava, o înfrângere nimicitoare din partea turcilor. Abia atunci habsburgul, lipsit de orice speranță, s-a putut decide să-l recheme pe arhiepiscopul din Lund și să-l trimită la regele Ioan. Wese și-a adresat propunerile lui Petru Perényi și Gheorghe Martinuzzi, cu care s-a și întâlnit la Kosice. Episcopul orădean l-a primit rece, dar mai târziu, prin Hieronimus Laski, i-a dat de înțeles că merită să discute problemele țării cu el. Cele două părți s-au așezat, în final, la masa tratativelor, la Rozgony, unde, în scurtă vreme s-au și înțeles într-un armistițiu de patru săptămâni³⁴. Iar tratativele neîntrerupte care au continuat în tot timpul armistițiului, au condus direct la încheierea mult amintitei păci de la Oradea.

Care a fost rolul lui Martinuzzi în această ultimă fază, decisivă, ale negocierilor?

În timpul tratativelor de la Rozgony, la masa din seara zilei de 30 noiembrie, și-a uluit partenerii cu declarația următoare: "Eu abia acum am intervenit cu sinceritate în chestiunea păcii...dar acum pacea se va face numai să ne putem înțelege în niște condiții onorabile. (Domnul arhiepiscop) să se străduiască la majestățile lor împăratul și regele roman, ca după încheierea păcii și eu să fiu privit ca un om și să beneficiaz de o oarecare cinstire, fiindcă și de sunt călugăr, am rămas om. Nu am nevoie de la majestățile lor de beneficii episcopale, de bani sau de averi, mie îmi ajunge și grația lor..."³⁵.

După tot ce s-a vorbit aici, nu credeam că mai este nevoie de un comentariu al discursului de mai sus: episcopul orădean a fost amestecat de-a binelea în grosul tratativelor abia acum, având cu adevărat nevoie să fie tratat nu ca un monstru egoist, ci ca om și nu numai pentru că și un călugăr poate avea demnitatea lui, ci fiindcă altminteri nu se poate ajunge la o înțelegere înțeleaptă.

A mai rămas o singură întrebare: cum se poate explica ridicarea, lentă dar continuă, a *fratelui* Gheorghe între anii 1528 și 1538? Pentru că nu se poate nega faptul că, după încheierea păcii de la Oradea, toată lumea îl consideră pe Gheorghe

31. *Ibidem*, p.707 și 729.

32. *Ibidem*, p.722 și 729, respectiv 791: raportul din Kremnica, datat 12 iulie 1537, al lui Wese.

33. *Ibidem*, p.815 (8 august 1537).

34. OL, P.443 (Arhiva familiei Kubinyi din Chioar), pachetul 1, 1 decembrie 1537.

35. „Praeterea (inquit) - rogo ut facta pace ego etiam apud Caesarem et Romanorum Regiam majestatem pro homine et in aliquo honore habear, quia licet monachus sum, tamen homo permansi; nec est quod ego a majestatibus suis beneficia, episcopatus, pecunia aut bona petam, satis mihi est earum gratia..."Károlyi Á., *op.cit* ? p.824.

Martinuzzi ca fiind cel mai important, dacă nu chiar singurul om de încredere a lui Ioan Zápolya.

Cred că primul salt l-a datorat experienței economice pe care a dobândit-o în mănăstiri. Din această cauză a putut pătrunde în aparatul tezaurariatului condus de Nádasdy și, mai apoi, de Gritti, devenind la început un anonim demnitar fără importanță, apoi consilier și, în fine, jude curial la Buda. Se pare că al doilea salt important numirea ca episcop și trezorier - o datorează acelorasi aptitudini. Spre sfârșitul anului 1534 regele Ioan a pierdut garnitura de specialiști care s-au ocupat, până atunci, de finanțele țării. Trezorierul Iacob Thornallya a murit la sfârșitul anilor 20, Simion Athinai a fost alungat de la curte.

Încă în anul 1532, Gritti și Dóczi au fost asasași la Mediaș, Toma Nádasdy a devenit, la finele anului 1543, din nou partizan al lui Ferdinand, iar Grigore Pöstyéni a fost un jude regal mult prea bun ca să i se dea o altă demnitate.

Toate acestea nu pot însă explica de ce Ioan Zápolya și-a supus specialistul în finanțe la încercări și în diplomație. Fiindcă în anii 1528-1529 - dacă ne mai amintim - nu s-a dovedit a fi cel mai bun ambasador și, în afară de aceasta, în anturajul lui Zápolya se găseau o sumedenie de excelenți diplomați. A trebuit să apară între domnitor și trezorier un fel de nouă încredere. Iar această încredere nu a putut apare mai înainte de anul 1534.

Credem că acel ceva ce i-a unit pe cei doi bărbați, atât de diferiți prin caracter, domnitorul chibzuit și manierat cu călugărul aspru și rațional, a fost demnitatea episcopală orădeană. Nu știm din ce motiv i-a dat Zápolya, episcopia orădeană, proaspăt numitului trezorier, poate pentru a-i mări greutatea socială, să-și asigure și mai mult fidelitatea, sau pur și simplu doar fiindcă a contat pe ajutorul lui în punerea în valoare a resurselor uneia din cele mai bogate episcopii ale țării. În schimb, este sigur că din toamna anului 1534 și până în vara anului 1538, Ioan Zápolya și-a petrecut cea mai mare parte a timpului chiar la Oradea. Motivul prezenței sale de aici nu trebuie căutat prea departe: anchetarea asasinării lui Gritti i-a tăiat orice dorință de a-și duce curtea în cetatea Budei controlată de o garnizoană turcească³⁶. În plus, acest oraș episcopal înfloritor, situat în chiar centrul geografic al teritoriilor deținute atunci de Zápolya, s-a oferit de la sine. Oradea a servit, în multe privințe, de adevărată capitală a acestuia, ținându-se aici o Dietă³⁷, primind ambasadori și nu numai pe Wese și ai lui ci, de exemplu, și pe diplomații voievodului moldovean³⁸.

De aceea, dintre toți înalții prelați și marii nobili, Martinuzzi a petrecut cel mai mult timp în imediata apropiere a domnitorului. Trec doi ani și, din relațiile permanente se naște legătura deosebit de bună dintre cei doi bărbați de stat, legătură care a condus

36. Trupele turcești au fost prezente în Buda începând cu anul 1529 și pleacă de acolo cândva în jurul anului 1536. Vezi datele din utila, dar greu comprehensibilă lucrare a lui Iványi Béla, *Buda és Pest sorsdöntő éve*, în *Tanulmányok Budapest Multjából*, IX, 1941.

37. În 1536, vezi *Magyar Országgyűlési Emlékek*, I.

38. Károlyi Á., *op.cit.*, p.693.

la pacea de la Oradea și la întărirea puterii lui Gheorghe Martinuzzi. Este, desigur o altă chestiune că, fără deosebitul simț politic pe care l-a avut Martinuzzi, nu ar fi putut ajunge nici până aici și nici nu s-ar fi putut agăța de putere.

L'EVEQUE D'ORADEA, GEORGIUS MARTINUZZI ET LA PAIX D'ORADEA (1538)

- Résumé -

L'auteur soumet à une analyse critique la conclusion de l'historiographie que l'évêque d'Oradea, Georgius Martinuzzi aurait disposé d'une influence décisive sur Joannes Zápolya, ex voivode de la Transylvanie, devenu roi d'Hongrie. Examinant attentivement les sources documentaires et mémorialistiques, l'auteur refait, pas à pas, le *cursus honorum* parcouru par le moine Georgius, en arrivant à la conclusion que le gouverneur du royaume, Aloisius Gritti, principal concurrent de Joannes Zápolya à la pouvoir, a fait redresser *frater* Georgius du rang des insignifiants et anonymes dignitaires, au rang de conseiller royal et puis de *judex curialis*. Mais, après la mort de Gritti, *frater* Georgius fut nommé, grâce à ses talents, comme trésorier, et un peu plus tard, évêque d'Oradea, par Joannes Zápolya, vraisemblablement pour le lier plus fort à sa partie politique.

Les premières négociations de paix de 1536 avec la maison de Habsburg sont faites échouer - au desir de Zápolya - par l'évêque d'Oradea. Après deux ans, c'est aussi lui qui les mène à bon fin, la paix d'Oradea de 1538 mettant le bout des guerres intérieures qui ont dévastée, pendant une décennie, l'Europe centrale, faiblissant fortement la front antiotoman.

L'auteur remarque le fait qu'une profonde liaison est née entre Joannes Zápolya et Georgius Martinuzzi pendant les années 1534- 1538, explicable par la présence presque continue du voivode dans la ville épiscopale d'Oradea et par l'arrivée de l'évêque d'Oradea aux rangs des plus influents dignitaires, si non resté le seul.